

skiego, Księdza Profesora Henryka Wójtowicza, zasługuje na ogromne uznanie i uwagę. Antyk chrześcijański wzbogacił się o wspaniałe dzieło dostępne po raz pierwszy w języku polskim. Będą z niego korzystać nie tylko filologowie klasyczni, teologowie czy bibliści, ale winni z tej perły poezji chrześcijańskiej korzystać także wszyscy ci, którym bliska jest idea chrześcijańska w połączeniu z antykiem. Bardzo cenne jest także równoległe podanie tekstu łacińskiego obok przekładu polskiego.

Niech mi wolno będzie jeszcze dodać, że te piękne przekłady wychodzące spod pióra ks. H. Wójtowicza powstają w maleńkiej rodzinnej wiosce, w której on mieszka i pracuje, leżącej na skraju Puszczy Kozienickiej, daleko od Ośrodków Naukowych, z ogromną biblioteką mieszczącą się w jednym pokoju razem z jego pracownią; jest on dla mnie, i nie tylko dla mnie, *signum temporis* w roku Jubileuszowym i u progu trzeciego Tysiąclecia.

Władysław Pokrywka – Starachowice

Flawiusz FILOSTRATOS, *Żywot Apolloniosa z Tyany*. Z języka greckiego przełożył, wstępem i komentarzem opatrzył Marian Szarmach, Toruń 2000, Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, ss. 264.

Recenzowana tu książka prof. Mariana Szarmacha jest drugim polskim przekładem i opracowaniem *Żywota Apolloniosa z Tyany*, napisanego przez sofistę greckiego Flawiusza Filostratos (178-248). (Pierwszy polski przekład: Flawiusz Filostrat, *Żywot Apolloniusza z Tiany*. Z greckiego przełożył Ireneusz Kania, przedmową opatrzyła Maria Dzielska, nakładem Oficyny Literackiej w Krakowie AD 1997, ss. 357, nlb. 3, z jedenastoma tylko bardzo krótkimi przypisami). Książka Szarmacha ukazała się w Wydawnictwie Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, w nakładzie 480 egzemplarzy.

We wstępie (s. 7-24), wykorzystującym najnowszą literaturę przedmiotu, został przedstawiony przez tłumacza Flawiusz Filostratos, jego czasy i jego dzieło. Mamy więc zwięzły opis panowania dynastii Sewerów (193-235), kiedy filozofia skłaniała się częściej ku mistyce, głównie przez swój związek z religią. Na czoło ówczesnych greckich autorów wysuwa się zdecydowanie Filostratos, który za panowania Septymiusza Sewera (193-211) należał do intelektualistów skupionych wokół cesarzowej Julii Domny i na jej właśnie polecenie napisał *Żywot Apolloniosa z Tyany* w 8 księgach. Napisał też inne dzieła, jak: *Żywoty sofistów* w 2 księgach, *Dialog o herosach*, *O gimnastyce*, *Obrazy i Listy miłosne*. Od niego pochodzi również rozróżnienie między sofistyką starszą, filozoficzną, wywodzącą się od Gorgiasza, a drugą, literacką, obejmującą bliższych Filostratowi deklamatorów sofistycznych. Omówione tu też zostały pisma wczesno-

chrześcijańskie z przełomu II/III wieku, jak: *Apologetyk* Tertuliana i *Oktawiusz* Minucjusza Feliksa, *Zachęta do Greków* i *Kobierce* Klemensa Aleksandryjskiego, oraz *Przeciw Celsusowi* Orygenesusa. Podana tu także została odpowiedź na pytanie: kim był Apollonios z Tyany i jak Filostratos przedstawił Apolloniosa, „boskiego męża” i propagatora kultu Słońca, jego niezwykle przyjście na świat, wychowanie i edukację, praktykę pitagorejskiego nakazu milczenia, podróż do Indii, Ionii i Grecji, oraz Rzymu i Hiszpanii przez Sycylię do Aten, przez Rodos do Aleksandrii i Etiopii, z Egiptu do Azji Mniejszej, i znowu do Rzymu, a potem do Grecji i Azji Mniejszej. W „romansowej” biografii Apolloniosa umieszczona została niezliczona ilość ekskursów geograficznych, botanicznych, zoologicznych, religijnych, mitologicznych, obyczajowych, estetycznych i rozmaitych ciekawostek w kompozycji podobnej do *Metamorfoz* Apulejusza. Stwierdzona została u Filostrata znajomość takich autorów, jak: Herodot, Ktezjasz, Ksenofont, Arystoteles, Arrian i inni historycy Aleksandra Wielkiego oraz wielu autorów ówczesnej literatury naukowej. Przytaczając (s. 18) informację o słoniach u Filostratosia i innych autorów antycznych (Plutarch, Elian) daje prof. Szarmach również odniesienia do literatury wczesnochrześcijańskiej, np. do św. Ambrożego, którego VI homilia do *Heksaameronu* (VI 5, 31) świadczy o retorycznej popularności tych opowieści o fantastycznych historiach dotyczących słoni, np. u Eliana VII 45. Prof. Szarmach pisze też o związkach *Vita Apollonii* z chrześcijaństwem na przykładzie rzymskiego cudu Apolloniosa (IV 45), wskrzeszenia uważanej za zmarłą córki wysokiego urzędnika rzymskiego (por. wcześniej napisany artykuł prof. Szarmacha, pt. *O cudzie Apolloniosa z Tyany u Filostrata* – VA IV 45 – zamieszczony w *Litteris vivere*, Poznań 1996, s. 67 nn.); słusznie stwierdza, że ta scena wskrzeszenia jest wyraźnie podobna do ewangelicznego wskrzeszenia młodzieńca z Nain (Łk 7, 11-17) albo córki Jaira (Mt 9, 23; Mk 5, 34-43; Łk 8, 49-56) i przytacza pozytywną opinię bpa Sydoniusza Apolinarego (ok. 431-478) o łacińskim przekładzie dzieła *Vita Apollonii*, przesłanym przyjacielowi Leonowi, które może on czytać spokojnie i bez zagrożenia katolickiej wierze. Wypowiedź Apolloniosa (VA III 15) o braminach indyjskich „nic nie posiadających, a mających wszystko”, określoną przez Filostratosia mianem ujęcia „w sposób literacki”, proponuje prof. Szarmach porównać z wypowiedzią św. Pawła: „jako ci, którzy nic nie mają, a posiadają wszystko” (2Kor 6, 10). Postawione zostało także pytanie dotyczące korzystania przez Filostratosia z Nowego Testamentu i pism wczesnochrześcijańskich.

Po przekładzie angielskim *Vita Apollonii* (r. 1960), włoskim (r. 1978), niemieckim (r. 1983) i rosyjskim (r. 1985) oraz polskim (r. 1997) otrzymujemy teraz po raz pierwszy bardzo obszernie i wyczerpująco skomentowany ponowny przekład polski dzieła Filostratosia, w którym opisana została wspaniała przeszłość Grecji i antyczny kult religijny. Przekład jest dokładny. Na uwagę zasługuje jego piękna polszczyzna z elementami zdobiących język archaizmów.

Każdy ekskurs przekładu *Vita Apollonii* opatrzył solidnie prof. Szarmach bardzo szczegółowymi, obszernymi i koniecznymi do pełniejszego zrozumienia tekstu przypisami, dzięki którym wskazał też na literacką uczoność tego pisma, na głoszony przez Apolloniosa pitagoreizm będący mieszaniną pitagoreizmu tradycyjnego, platonizmu, nauki perypatetyków i stoików oraz mistyki. Jest dużą zasługą Tłumacza udostępnienie tak gruntownie opracowanego dzieła Filostratosowi polskiemu czytelnikowi, który może mieć teraz ułatwiony dostęp do poznania bardzo ważnego w literaturze greckiej i typowego utworu Drugiej Sofistyki, z całym jego bogactwem idei i wartości ogólnoludzkich jakże pożytecznych również dla współczesnej naszej cywilizacji, której korzenie tkwią w cywilizacji antycznej.

Przekład pisma *Vita Apollonii* Filostratosowi, opracowany z pasją i zaangażowaniem od wielu już lat, wzbogacił niewątpliwie literaturę przedmiotu. Z tej pracy będą korzystać nie tylko filologowie klasycyści, filozofowie i teologowie bibliści, lecz także ogół społeczeństwa polskiego zainteresowanego poznaniem wielkiego bogactwa kultury antycznej i ukazanej przez Tłumacza jej odniesień do chrześcijaństwa.

Władysław Pokrywka – Starachowice

Michał KOSZNIKI, *Kształcenie i wychowanie w literaturze zachodniego chrześcijaństwa od I do IV wieku*, Gdańsk 1999, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, ss. 188.

Ciekawy temat stał się przedmiotem udanej pozycji naukowej. W pracy dobrze został przedstawiony status quaestionis, ukazujący źródła i stan badań oraz syntetyczny przegląd podstawowej literatury przedmiotu wraz z uzasadnieniem tematu. W polskiej i światowej literaturze prezentowana praca stanowi proto-opracowanie „kształcenia i wychowania w literaturze zachodniego chrześcijaństwa”, oparte na rzetelnym studium tekstu oryginalnego.

Dokładne zapoznanie się ze źródłami pracy (spis źródeł s. 161-166) i precyzyjne analizy filologiczne, semantyczne i porównawcze odpowiednich urywków dzieł ponad trzydziestu wczesnochrześcijańskich pisarzy, pozwoliły Autorowi dokonać podziału treści na cztery rozdziały: biblijne i klasyczne tło refleksji pisarzy chrześcijańskiego Zachodu na temat kształcenia i wychowania (s. 15-36), dzieci i młodzież w literaturze zachodniego chrześcijaństwa (s. 37-75), poglądy na wychowanie w literaturze zachodniego chrześcijaństwa (s. 76-138) oraz obraz kształcenia w zachodniej literaturze patrystycznej (s. 139-156). Autor w pracy dobrze wykorzystał źródła i opracowania. Analiza tekstów źródłowych literatury zachodniego chrześcijaństwa dostarczyła mu wiele wypowiedzi na temat kształcenia i wychowania. Słusznie wyjaśnił najpierw pojęcia